

Af fremmede Tidsskrifter.

I.

Oldtidens økonomiske Udvikling.

I Nationaløkonomisk Tidsskrift 1894, S. 401 fg., blev der gjort udførligt Rede for Prof. Karl Büchers interessante Skrift »Die Entstehung der Volkswirtschaft«. Imod de i dette Skrift fremsatte Anskuelser har nu Eduard Meyer nedlagt Indsigelse i en Afhandling, der findes optaget i »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« (dog ogsaa udkommet som særligt Skrift paa Gustav Fischers Forlag i Jena under Titlen: »Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums«, 72 S.). Hr. Eduard Meyer bemærker, at han ved Udarbejdelsen af sin Fremstilling kun har haft Tid til at gennemse en Brøkdal af den antike Literatur; han har af Bevisligheder valgt, hvad han netop havde ved Haanden; »en omfattende Gennemarbejdelse af det hele Materiale vilde fremskaffe ikke blot langt mere, men ofte ogsaa langt mere slaaende Exempler og Beviser«. Trods Ufuldstændigheden i Behandlingen har Ed. Meyers Indlæg dog en betydelig Interesse og er saa vægtigt, at det ikke bør lades upaaagtet. Vi meddele da her et Udtog af hans Afhandling.

Af fremmede Tidsskrifter.

I.

Oldtidens økonomiske Udvikling.

I Nationaløkonomisk Tidsskrift 1894, S. 401 fg., blev der gjort udførligt Rede for Prof. Karl Büchers interessante Skrift »Die Entstehung der Volkswirtschaft«. Imod de i dette Skrift fremsatte Anskuelser har nu Eduard Meyer nedlagt Indsigelse i en Afhandling, der findes optaget i »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« (dog ogsaa udkommet som særligt Skrift paa Gustav Fischers Forlag i Jena under Titlen: »Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums«, 72 S.). Hr. Eduard Meyer bemærker, at han ved Udarbejdelsen af sin Fremstilling kun har haft Tid til at gennemse en Brøkdal af den antike Literatur; han har af Bevisligheder valgt, hvad han netop havde ved Haanden; »en omfattende Gennemarbejdelse af det hele Materiale vilde fremskaffe ikke blot langt mere, men ofte ogsaa langt mere slaaende Exempler og Beviser«. Trods Ufuldstændigheden i Behandlingen har Ed. Meyers Indlæg dog en betydelig Interesse og er saa vægtigt, at det ikke bør lades upaaagtet. Vi meddele da her et Udtog af hans Afhandling.

Som bekendt har Rodbertus betegnet det antike økonomiske System som »Oikenwirtschaft«, d. v. s. som »autonome Wirtschaft des seine Bedürfnisse selbst befriedigenden Einzelhaushalts«. Denne Opfattelse af det antike Liv fandt ganske vist ingen Tilslutning hos Oldtidsforskerne, idet den stod i Strid med alt, hvad man vidste om Tilstandene i Oldtiden; — desto mere Bifald har den vundet hos Nationaløkonomerne og ogsaa hos endel Historikere, saa at den endog kan betegnes som en i vide Kredse herskende Anskuelse. En særlig fremragende Forsvarer har den fundet i Prof. Karl Bücher. I sit Skrift »Die Entstehung der Volkswirtschaft« opstiller han den Sætning, at »Folkeøkonomien« »ikke er ældre end den moderne Stat«. Den hele økonomiske Udvikling inddeler han i tre Perioder. Den første er »den afsluttede Husøkonomi«; der finder ingen Ombytning Sted; Varerne forbruges i den samme Husholdning, i hvilken de ere opstaaede. Denne Periode skal række »fra Kulturens Begyndelse indtil ind i Middelalderen, omtrent til Begyndelsen af vor Tidsregnings andet Aartusinde«; hele Oldtiden henvises altsaa hertil. Karakteristisk for den er det, at »hele det økonomiske Kredsløb, fra Produktion til Konsumtion, fuldbyrdes indenfor Husets sluttede Kreds, uden Mellemlid«; »Vareproduktion og Vareforbrug flyde over i hinanden; de danne en eneste uafbrudt og uadskillelig Proces, og ligeledes er det ikke muligt at skille Erhvervsøkonomi og Husholdning fra hinanden«. Tilløb til den derefter følgende højere Form, til By-Økonomien, til »den direkte Ombytnings Periode, under hvilken Varerne

gaa umiddelbart fra Producenten til Konsumenten«, kunne vel — indrømmer Bücher — findes i Oldtiden, men ogsaa kun Tilløb; om en »Folkeøkonomi« kan der derimod efter Büchers Mening ikke være Tale. En saadan er først opstaaet ved Udgangen af Midtalderen, i det 15. eller 16. Aarhundrede. Om denne Tilstand, hvor »Varerne som Regel maa passere en Række af Mellemlid, inden de naa frem til Forbrugeren«, med andre Ord: om en gennemført økonomisk Leddeling med et rigt udviklet Omsætningsvæsen og med en livlig Vareombytning indenfor den hele Befolkning, en staaende Handel og en Handelsstand som Mellemlid mellem Produktion og Konsumtion, — om alt Sligt kan der, efter Büchers Mening, ikke være Tale i Oldtiden.

Af det økonomiske Liv i Oldtiden giver Bücher saa et Billede, der nøje svarer til de oven citerede Sætninger. I Midtpunktet staar, efter den rodbertuske Theori, helt igennem Oikos, den enkelte, ved Slaver udvidede, Husholdnings økonomiske Autarki, denne Husholdning, der ved en omfattende Deling af Arbejdet mellem Husholdningens Medlemmer selv tilfredsstiller sine Fornødenheder*). »Der gives ingen produktive Erhvervsstænder, ingen Bønder, ingen Haandværkere«, hedder det om Rom, og ligesaa om Grækenland og Karthago. »Den besiddelsesløse Fri er absolut erhvervsudygtig; thi der gives ingen Driftsherrekapital, der kunde købe Arbejde for Løn; der gives ingen Industri udenfor det for sig afslut-

*) Udtrykket »Autarki« har Rodbertus laant hos Aristoteles, men han tilskriver ikke »Oikia«, men »Polis« »Autarki«.

tede Hus«. En udførlig Skildring af de kæmpe-mæssige Slaveskarer i den romerske Kejsertids store Husholdninger og af den raffinerede dér gennemførte Arbejdsdeling danner Afslutningen paa det Billede, Bücher fremtryller. Andetsteds indrømmer Bücher vel Tilværelsen af fri Lønarbejdere, men dermed er ogsaa de antike økonomiske Forholds Kredse afsluttet. Med et Spring føres vi saa ind i Middelalderen, hvis økonomiske Liv i den første Halvdel skal have været baseret paa samme Principer som Oldtidens ... Paa mig — siger Ed. Meyer — gør denne Skildring samme Indtryk, som om man vilde give et Billede af vor Tid ved at skildre det paa Basis af de rigeste Pariserkredses eller det engelske Aristokratis Luxus og Livsvaner, eller som om man ud af den Kendsgerning, at Storindustrien i vor Tid i stort Omfang har ødelagt Haandværket eller gjort det afhængigt af sig, vilde drage den Slutning, at der overhovedet ikke mere findes selvstændige, uafhængige Haandværkere. Exempelvis nævner Bücher til Støtte for sin Fremstilling, at det om en rig Parvenu hedder: »Omnia domi nascuntur; alt voxer paa hans Grund; han behøver intet at købe«. Men denne Parvenu, den umaadeligt rige Parvenu Trimalchio, der ikke véd, hvad han skal gøre med sine Millioner, skildres netop i det paagældende Kildeskrift som en Undtagelse, og af den Skildring, der dér gives af ham, burde man snarere drage ligefrem den modsatte Slutning af den, Bücher drager.

Ligeoverfor den bücherske Skildring henviser Ed. Meyer bl. a. til Følgende: Efter Thukydid bestaar Udskrivningen fra de peloponesiske Kommuner

af Bønder, der selv dyrke deres Jorder, og derfor ikke kunne holdes længe ved Fanerne; — den store Diskussion om Demokratiets Berettigelse, der i Grækenland efter den perikleiske Tid er Politikens og Literaturens Midtpunkt, tilspidser sig i Spørgsmaalet, om det er berettiget, at Folk, der leve af deres Hænders Gerning, tage Del i det politiske Liv og kunne overstemme de uafhængigt Stillede; — i alle antike Stater, der ere komne udover den rene Agerbrugsstat, udgøre Haandværkere og Matroser, Købmænd og Kræmmere en Hovedbestanddel af den borgerlige Befolkning; — den romerske Revolution, i hvilken Republiken fandt sin Undergang, fremgik af Bestræbelsen efter at opretholde eller snarere genskabe den romerske Stats oprindelige Grundlag: en uafhængig og forsvarsdygtig Bondestand. Ikke at tale om Handelens og Pengenes fundamentale Betydning i den gamle Historie.

Rodbertus og Bücher staa ingenlunde ene med deres Opfattelse. Ikke blot den populære Anskuelse har af Theorien om Foragten for det legemlige Arbejde, af Forestillingen om den ved fremmed Arbejde ernærede Borger, der ene kan leve for Politiken, for Kunst og Videnskab og Luxus, af Anekdoterne om Sædernes Fordærvelse under Kejsertiden og om de romerske Stormænds Skarer af Slaver dannet et Fantasibillede, der efter Omstændighederne prises som et Ideal, som et Forbillede for den korrupte Nutid, eller ogsaa males med de sorteste Farver som den forfærdeligste Demoralisation. Ogsaa i videnskabelige Kredse ere saadanne Forestillinger trængte

stærkt igennem; man træffer dem baade hos Nationaløkonomer og hos Historikere. De skyldes bl. a. den urigtige Tro, at Middelhavsfolkenes historiske Udvikling kontinuerligt er skredet fremad, opad. Baade theologiske og populærfilosofiske Opfattelser have støttet denne Formening; den støttes ogsaa ved den bekendte Tredeling af Historien i Oldtid, Middelalder og Nutid. Men Forholdet er ikke det, at der forud for Middelalderens primitive Tilstand ligger endnu mere primitive Tilstande i den foregaaende Periode. Udviklingsgangen har ikke været saaledes lige op; tværtimod er Forholdet det, at efter Oldtidens Undergang begynder Udviklingen forfra igen; den vender atter tilbage til de primitive Tilstande, der allerede i langt tilbage liggende Tider var blevne overvundne. Oldtidens Undergang skete ingenlunde ved en tilintetgørende ydre Omvæltning, men ved den indre Opløsning af en fuldt gennemdannet, efter sit Væsen helt moderne Kultur, der havde overlevet sig selv. Men herfor synes f. Ex. Forfatterne til mange af de historiske Artikler i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« ofte ikke at have Blikket aabent. De tale om Tilstandene i Grækenland, i Rom, i de middelalderlige Stater osv. paa en Maade, som om de mente, at den økonomiske Udvikling i den senere Tidsalder altid skulde være videre fremme end i den foregaaende ...

Hos alle Folk, som Historien omhandler, er Handlen en af Kulturudviklingens vigtigste Faktorer. Allerede i Oldtidens Orient finde vi en højtudviklet Industri, en almindelig Handelsomsætning, og de ædle Metaller som Ombytningens Redskab. Fra de

babyloniske Byer har man fra det babyloniske Riges første Blomstringstid, Aar 2400—2100 f. Kr., talrige Dokumenter vedrørende private Omsætningsforretninger, vedrørende Køb og Salg af Slaver og faste Ejendomme, vedrørende Laan af Penge (til en Rente af 17 à 20 pCt. p. a.) og af Korn, vedrørende Leje af Arbejdere og af Huse, vedrørende Arvedelinger etc. I den anden Halvdel af det tredje Aartusinde f. Kr. ser man, hvorledes der regnes efter Vægtenheder af Guld og Sølv, og fra Babylonien har denne Benyttelse af de ædle Metaller udbredt sig over hele den antike Kulturverden, men Oprindelsen hertil gaar aabenbart endnu langt længere tilbage i Tiden. Saavel Monumenterne som de historiske Efterretninger vidne om et livligt, fredeligt og krigerisk Samkvem med Nabofolkene, — et Samkvem, der strækker sig over meget store Landomraader. Syriens og Fønikiens store Byer var Hovedsæder for Handel og Industri. Tillands og tilvands rakte deres Forbindelser vidt. I Ørkenen besørgede for Aartusinder siden, ligesom nu, Beduin-karavaner Omsætningen med deres Kameler. Man mindes første Mosebogs Fortælling om, hvorledes Josefs Brødre sælge ham til en Karavane af Ismaeliter: »en Hob Ismaeliter, der kom fra Gilead, og deres Kameler bare Urter og Balsam og Ladanum, og de gik for at drage ned til Ægypten« (37, 25). I det Hele spiller Ørkenhandlen i Orientens Historie en meget stor Rolle. Paa dette Sted kan ogsaa henvises til adskillige Beretninger i Biblen, der vel ere udsmykkede Sagn, men dog sikkert have en sand Kerne, saaledes i den første Kongernes Bog

om Dronningen af Saba hos Salomo, og om dennes store Handelsforetagender.

Ved Siden af dette forasiatiske Handels- og Kulturomraade kende vi i Nildalen en højtudviklet Stat, der fuldstændigt hviler paa Naturaløkonomiens Grund. Faraonernes Rige er netop i sin ældste Skikkelse (c. 3000 f. Kr.) en fastordnet Embedsmandsstat, lig det byzantinske Rige, med et kompliceret Embedsmands-Hierarkis hele Apparat og en omstændelig skriftlig Forretningsgang. Men Forestillingen om en almindelig Værdimaalestok er fremmed for denne Stat. Afgifterne erlægges i Naturalier og oplagres i Administrationens Pakhuse; Lønninger og Pensioner udbetales i Varer. Naar Stormændene, Hoffets Herrer og Damer rose sig af at faa deres Spise fra det kongelige Taffel, saa er dette at forstaa ganske bogstaveligt. Paa Monumenterne er fremstillet Torvescener, hvor Fisk, Løg, Salver, Husgeraad og Smykker købes hos Købmændene, medens Betalingen erlægges i Vifter, Kæder, Sandaler osv. Nubiens Guld er kun en særligt højt vurderet Vare. — Af det Gamle Rige, Pyramidetidens Stat, udviklede der sig henimod Udgangen af det 3. Aartusinde f. Kr. en Fevdalstat. Hovedparten af Landet er givet som Len til Stormændene, der opkræve Afgifterne til Staten og aflevere dem til den øverste Administration. De Fleste af Landbefolkningen ere Livegne, der maa gøre Hoveri for Stormændene; men i Byerne finde vi en talrig Befolkning af Haandværkere og Købmænd. Adskillige Haandværkere, f. Ex. Væverne, ere livegne; men andre, som Barberer, Vaaben- og Guldsmede, Stenhuggere og Billed-

huggere, Murere, Balsamerere, skildres i Literaturen som frie, og viser sig paa Mindesmærkerne ofte i Besiddelse af en stor Formue, med talrige Slaver og Slavinder. Hermed stemmer det, at Valget af Livstilling er frit, og at Sønnen ofte gaar en anden Vej end Faderen, omend Reglen, som i enhver Stat med stabile Forhold, maa være, at Sønnen fortsætter Faderens Virksomhed. Men Naturaløkonomien holder sig. Man har bevaret Hofregnskaber fra Aar 1900 f. Kr., hvoraf det ses, hvilke Kvantiteter af Brød, Øl, Frugter, Urter osv., der indgik til Hoffet, og hvilke Rationer der atter deraf udgaves til Prinser og Haremsdamer, til høje Embedsmænd, til Dommere, Soldater, Hoftjenere og ogsaa til talrige Privatpersoner, der dels til Stadighed, dels lejlighedsvis, modtog Pensioner af Hoffet. — Da Ægypten med det Nye Rige (efter 1580 f. Kr.) blev en erobrende Stat, gjorde Asiens Indflydelse sig gældende. Allerede tidligere synes man i Ægypten at have benyttet Kobberbarrer (Uten) af en vis Vægt, vel ikke ligefrem som Penge, der kunde ombyttes med alle Varer, men som Værdimaaler ved Vareombytning, idet man taxerede de Varer, der skulde ombyttes, i saa og saa mange Uten; deraf fremgik senere det ptolemæiske Kobbermøntsystem. Ved Siden deraf trænger nu asiatisk Maal og Mønt igennem, selv om det gamle System end fremdeles i stort Omfang holder sig og Afgifter fremdeles erlægges in natura. Forasiens Indflydelse paa Ægypten har den Gang været meget stor; ikke blot som Tribut, men ogsaa gennem Handlen kom mange af Forasiens Industriprodukter til Ægypten og paavirkede den ægyptiske

Industri og Smagsretning. En særlig Virkning af de sejrige Krige var, som altid under lignende Forhold, en stærk Stigning i Slaveholdet; foruden Negrene, der altid indførtes til Ægypten, kom der nu ogsaa talrige asiatiske Slaver, som vi finde som Arbejdere, Haandværkere og Tjenere, paa Monumenterne. Forøvrigt vogte man sig dog for overdrevne Forestillinger om Tallet af Slaver. Efter fantastiske, populære Forestillinger ere Østerlænderne i Besiddelse af store Skarer af Kvinder og Slaver, — i Virkeligheden har Slaveholdet ikke været saa stort. Slaverne benyttedes væsenlig til personlig Tjeneste; kun i ringe Omfang fandtes Arbejdsslaver; Livegne og fri Arbejdere var der nok af.

Jo videre Orienten rykker frem i Udvikling, desto større Betydning faar Handelssamkvemmet. Statskunsten rettes stedse mere paa at fremme Handlen, paa at kunne beherske Havet etc. Darius, Perserrigets Organisator, har ikke blot ved en stor Møntreform bragt ny Orden i Omsætningsvæsenet, men har ogsaa søgt at aabne Omsætningen ny Baner ved Udforskning af Indusløbet, ved Expeditioner til Opdagelsen af de vestlige Kyster, fremfor alt dog derved, at han gennemførte det alt af Necho begyndte Værk: Skibsfartskanalen fra Nilen til det Røde Hav, hvorved der skabtes en direkte Forbindelse mellem Nildalen og Babylonien.

Paa saadanne Forhold passer Büchers Theori aabenbart aldeles ikke.

Maaske vil man nu indvende, at vort Kendskab til Orientens Kulturfolk først begynder, efter at de

alt havde naaet et højt Udviklingstrin. Saa vende vi os til Grækenland, hvor denne Indvending ikke vil holde Stik.

I det Billede, de homeriske Digte give os af græske Tilstande, viser nu Enkelthusholdningens Autonomi sig ganske vist som stærkt fremherskende. Paa den ene Side staar de store adelige Jorddrotter, der leve af deres Undergivnes Arbejde og til Gengæld beskytte dem, — paa den anden Side en talrig dels livegen, dels vel fri, men dog politisk aldeles afhængig Befolkning af Smaabønder, Forpagtere, Daglejere og Tiggere. De fornemme Herrers Husholdning omfatter talrige Arbejdere, der dyrke Jorden og skaffe alt, hvad Huset behøver, der spinde, væve, bage Brød, slagte osv. Det er en Tilstand, som viser sig overalt, hvor Landbruget helt igennem er Nationens fremherskende Livselement, og som har holdt sig lige ned til vor Tid paa Landet, hvor Industrien ikke har vundet Indpas. Ogsaa i vore Dage har Bonden med sine Folks Hjælp selv produceret, hvad han kunde, bagt, slagtet, spundet og vævet osv., og hvor hans Kræfter ikke slog til, hjalp Naboen med. Men — med Modsætningen mellem Storbesidderen og Smaamanden er det homeriske Samfund ingenlunde udtømt. Har hos os enhver Landsby sine Haandværkere, saa var dette ogsaa Tilfældet i den homeriske Tidsalder.

De ældste Haandværkere er Metalarbejderne. Hephaistos er deres Repræsentant blandt de store olympiske Guder. Han er halt; thi medens de normalt Udviklede væsenligst lægge sig efter Agerbrug, vælge Halte, der ikke egne sig til at pløje

Jorden og vogte Kreaturerne, et Haandværk. De Blinde blive Sangere, Musikere o. lgn. Ogsaa i Genesis omtales allerede disse tre ældste Stænder: vor Stamfader Lamechs ene Søn Jabal var »Fader til dem, der boede i Telte og vogtede Fæ«; hans anden Søn Jubal var »Fader til alle dem, der legede paa Harpe og Fløjte«, og hans tredje Søn Tubalcain »gjorde kunstigen allehaande skarpt Kobber og Jerntøj«. Til disse de oprindelige Haandværk føjer en fremskridende Kultur stedse ny. Der er Lerarbejderne, Tømmermændene, Lægerne o. fl. Ofte have de ikke fast Bopæl, men drage fra Sted til Sted, eller indkaldes ogsaa fra fjerne Egne, naar de have erhvervet sig et Navn. »Hvem vil andetstedsfra hente sig en Fremmed ind i Huset, hvis det da ikke er en Haandværker, en Seer eller en Læge eller en Tømmermand eller en Sanger, ved hvis Sang man kan fryde sig!« siger Eumæos i Odysseen.

Til alle Tider gør ogsaa Trangen til Udlandets kostbare Varer og Kunstfrembringelser sig gældende. Ganske vist søger man først at skaffe sig disse Sager (ligesom ogsaa Slaver og Slavinder) ved Rov; men ogsaa de fremmede Købmænd, navnlig Fønikerne, komme i Landet, og ogsaa Grækerne selv begynde som Købmænd og Skippere at drage til fremmede Lande for der at tilforhandle sig Varerne. Skibsfart er ikke noget fremmed for Odysseen; Handelsrejser til Ægypten og Fønikien er intet usædvanligt. Ogsaa fornemme Mænd, Menelaos og Odysseus, tage Del i saadanne Foretagender. Hesiod nærer ganske vist stor Uvilje mod Søfarten; men han maa dog indrømme, at ved Siden af Agerbrug

er Søfart et passende Erhverv; kun advarer han imod, at indlade hele sin Formue i et Skib; man skal altid lade mere blive hjemme end man afskiber, for ikke at tabe alt ved et Skibbrud.

Efter det attende Aarhundrede tager Søhandlen i Grækenland et mægtigt Opsving. Det er Koloniserings-Tiden: alle Middelhavets Kyster fra Kaukasus og Krim til Sicilien og Campanien besættes af Hellenerne. Med de indfødte Stammer, med Sydruslands Skyther, med Thrakerne, Lilleasiaterne, Libyerne, med Italiens Folkestammer, navnlig Latinerne og Etruskerne, udvikler der sig et livligt Handelssamkvem, hvorom vi finde Vidnesbyrd ikke blot i Literaturen, men endnu mere haandgribeligt i de talrige exporterede Varer, som Jordan har opbevaret, og desuden i den græske Kulturs dybtindgribende Indflydelse paa de indfødte Befolkninger. Ogsaa med Orienten bliver Samkvemmet stedse nøjere; Ægypten aabnes tildels for græske Købmænd; alle græske Handelsbyer tage Del i Grundlæggelsen af det store Emporium Naukratis. Selv i den orientalske Handels gamle Midtpunkter trænger den græske Købmand ind, og konkurrerer stærkt med Fønikerne og Syrerne i selve disses Hjem, som ogsaa i Vesthavet, hvor Handelsforbindelserne udstrækkes til Sydspanien.

Skulde dette store Landomraade kommercielt kunne beherskes, maatte der raades over de fornødne Handelsartikler. For det første raadedes der da over forskellige Naturprodukter: Olje fra Attika, Vin fra Chios, Naxos, Lesbos, Thasos, Agerbrugsprodukter fra Megara og Bøotien, Purpur fra Kythera og talrige Kystpladser i Grækenland og Lilleasien, Kobber

fra Eubøa og Cypern, Sølv fra de lauriske Bjergværker i Attika, Guld fra Thasos, Jern fra Lakonien, Thunfisk osv. Men en langt større Rolle spiller Industri- og Kunstprodukterne; der udvikler sig en for Exporten arbejdende Industri. Saaledes fabrikere Milesierne Uldstoffer, Purpurgvandter og Tæpper, der exporteres til Italien, især til Etruskerne; med dem rivalisere især Chios og Samos. Korinth, Chalkis og Argos ere berømte for deres Metalarbejder, Vaaben, Smykker. Fra Kyrene, Theben og Sicilien fik man de bedste Vogne. Ægina fabrikerede Galanterivarer, Salver m. m. Af særlig Betydning ere Lervarer, især de med lineare Ornamenter og Planteornamenter, senere med Fremstillinger af Scener fra det daglige Liv og fra Sagnverdenen dekorerede Vaser. Af Lervarer produceredes der ligefra de simpleste Sager til de kostbareste Pragtstykker. Paa alle større Pladser i den græske Verden udviklede der sig en hjemlig Lervareindustri med en lokal Dekonstrationsstil; overalt søgte den at erobre sig et udenlandsk Afsætningsomraade; men i Spidsen gik Chalkis og Korinth, der forsynede hele Italien med Lervarer. Efter det sjette Aarhundredes Begyndelse greb Athen stedse mægtigere ind, og det lykkedes Athen at producere saa udmærkede Sager, at de ældre Rivaler mistede det ene Afsætningsomraade efter det andet. — Blandt Import-Artikler nævnes allehaande Raastoffer; fremdeles Slaver (især fra de pontiske Kystegne og Thrakien, desuden fra Lilleasien og Syrien); endvidere Industriprodukter fra Orienten, Metaller etc. Men den vigtigste Import-Artikel var dog Korn, fra Nedreitalien

og Sicilien og fra Sortehavslandene: da Xerxes gik over Hellespont, traf han efter Herodots Beretning paa Kornskibe, der førte pontisk Korn til Ægina og Peloponnes. Ogsaa kan det her anføres, at allerede Solon forbød Udførslen bl. a. af Korn, — vel et Bevis for, at det kunde befrygtes, at den indenlandske Kornproduktion ikke vilde slaa til.

Denne Udvikling førte til en dybtindgribende Omdannelse af den ældre Tids Forhold. Den ny Industri saavel som den øvrige Produktion, f. Ex. Faareavl og Vinavl, der havde Handelsformaal for Øje, trængte til talrige Arbejdskræfter. Den naturlige Befolkningstilvæxt forslog ikke, især da saa mange drog bort til Kolonierne, — og en betydelig Slaveimport blev derfor nødvendig. Med Industriens Udvikling maatte Slaveimporten holde Skridt, og i vigtige Industri- og Handelsbyer kunde Tallet af Slaver da ofte overskride Tallet af fri Borgere.

Med Handlen trængte ogsaa Pengeomsætningen og Pengeøkonomien ind i Grækenland. Havde man i den homeriske Tid byttet Varer mod Varer, og som Værdimaaler benyttet Kvæg og Faar — ligesom i det gamle Rom (*pecunia*) —, ved Siden deraf kostbare Metalkar, som ogsaa Jern- eller Kobber-Barrer, af og til ogsaa Vægtstykker af Guld og Sølv, — saa trænger nu sammen med orientalsk Maal og Vægt ogsaa det orientalske Omsætnings-system igennem: Ædelmetaller i et fast Værdiforhold (Guld: Elektron: Sølv = $13\frac{1}{3} : 10 : 1$), afvejet efter Vægtsystemets Vægtenheder, blive de almindelige Værdimaalere, der benyttes i hele Handlen. I Lydien, paa Grænsen mellem den græske og den

orientalske Verden, fik i det syvende Aarhundrede de som Penge fungerende ædle Metaller den Form — Mønt-Formen — under hvilke de senere have cirkuleret.

Ved Pengenes Trængen ind i Økonomien og ved den internationale Handelsomsætning blev de sociale og økonomiske Forhold helt omdannede; deraf fremvoxede den sociale Krise i det syvende og sjette Aarhundrede, den til Omstyrningen af Adelsregimentet førende revolutionære Bevægelse. Pengeøkonomien opløste de gamle patriarkalske Forhold, Bonden kom i Gæld, ødelagdes i Bund og Grund ved Aager, kapitalistiske Synspunkter trængte ind i den store Grundbesiddelses Økonomi; den tidligere Ro blev brudt ved den store internationale Handels Bevægelser. »Penge skaber Manden« (*χρήματ' ὀνύει*), blev Tidens Valgsprog. Tidens Literatur taler bestandigt om den umættelige Tørst efter Penge, om denne Higen efter Gevinst og Nydelse, der aldrig kommer til Ro; — Modsætningen hertil er det sindige Maadehold, den rolige Livsfilosofi, som Lyrikkerne forkynde, og som de store Statsmænd, de syv Vise, have gennemført i Livet.

Den samme Krise gennemgik Rom noget senere, i det femte og fjerde Aarhundrede, og det israelitiske Folk noget tidligere, i det niende og ottende Aarhundrede. Profeterne ere her Bevægelsens Bærere. Anklagerne gaa ogsaa her ud paa, at de Rige og Mægtige udsuge Enker og Forældreløse og Fatige, lade sig bestikke, bøje Retten, leve i Overdaadighed og ikke agte Gud. I Modsætning til Bevægelsen i Grækenland faar Bevægelsen i Israel

dog et udpræget religiøst Præg og ender med en ny Religion.

Ved Udviklingen af Handel og Industri traadte der mellem Adel og Bønder en ny Stand af Næringsdrivende i Byerne, Handelsfolk, Matroser og alle de fri Arbejdere, der levede af de ny Erhverv. I Forening med Bønderne var det dem, der styrtede Adelsvældet og satte Borgervældet i Stedet.

Det Karakteristiske ved den græske Udvikling i Modsætning til den moderne var, at det var Byerne, der bar det hele politiske Liv; dermed er tillige Nationens Sønderdeling i en Mængde Smaastater given. For Grækerne faldt Begreberne By og Stat, Bybeboer og Borger sammen. Tidligere fremtraadte Bystaten — hvor ikke, som i nogle tilbageblevne Egne, en ældre Form havde holdt sig — i sin skarpste Form som et Herredømme, der af Bybefolkningen med Adlen i Spidsen øvedes over den politisk afhængige Landbefolkning. Men nu frigøres Landbefolkningen; Borgerbegrebet udstrækkes til alle Landskabets fri Indbyggere — alle Attikas Beboere blive f. Ex. til Athenere, til Borgere i Athen, Begreberne Athen og Attika blive herefter identiske, — for Alle skabes samme Ret. De politiske Resultater heraf række vidt. Med Hensyn til de økonomiske Forhold maa det bemærkes, at betydelige Gradationer ere tilstede. I de Egne, der ligge fjernt fra de store Færdselsveje, gaar Udviklingen langsommere for sig; — men ved det ægæiske Havs Kyst findes der overalt udprægede Handels- og Industribyer. Som typisk Exempel kan Ægina gælde. Efterat denne lille ufrugtbare Klippe-Ø havde skabt sig en

Havn, svang den sig i det sjette Aarhundrede, takket være sin gunstige Beliggenhed, op til at blive den græske Verdens maaske betydeligste Handelsemporium. Dens Skibe befor alle Have, dens Købmænd tjente fabelagtige Rigdomme; foruden sin Handelsflaade havde den en stærk Krigsflaade; en livlig Industri, der beskæftigede store Mængder af Slaver, udviklede sig paa Øen. Men langt mere end ved den indenlandske Industri tjente Æginaterne aabenbart paa Handlen med fremmede Varer, især paa Kornhandlen. Med Korinth, den nærmest liggende store Handelsby, bestod der et hæftigt Fjendskab; men forøvrigt beherskede Ægina kommercielt hele Peloponnes; overalt gjaldt her æginetisk Maal og Vægt og Mønt, der ogsaa trængte stærkt igennem i Mellemgrækenland og paa Øerne, — medens Korinth i Tilslutning til Chalkis holdt paa sit eget Møntsystem. Betegnende er det, at Korkyra fuldender sin Løsrivelse fra Korinth med at gaa over til det æginetiske System. Ogsaa Attika var i ældre Tid kommercielt afhængig af Ægina. Indførelsen af chalkidisk Maal og Mønt i Stedet for æginetisk betegner Emancipationens Begyndelse; ved Slutningen af det sjette Aarhundrede begynder derefter den hæftige Kamp mellem de to Stater, i hvilken Athen i Begyndelsen ivrig understøttes af Korinth, indtil det ogsaa voxer denne Stat over Hovedet; Kampen ender med Æginas Tilintetgørelse. — I Korinth gøres der en Tidlang Bestræbelser for at hævde Landbrugets Interesser ved Siden af Handlen og Industrien; men efterhaanden udvikler Korinth sig dog til en fuldstændig Handels- og Industristat. — Ogsaa i Athen dominere

efterhaanden de kommercielle og industrielle Interesser. Efterat Themistokles har skabt den attiske Sømagt og Kampen mod Perserriget har givet Athen Herredømmet over det ægæiske Havs Øer og Kyster, bestemmes Athens Politik fuldstændigt af Handelsinteresserne, der søgte at omfatte den græske Verden, at trykke Rivalerne til Jorden og at vinde stedse større Landomraader.

Det Billede, Bücher har givet af den økonomiske Udvikling i Oldtiden, passer, som man ser, kun daarligt. Det syvende og sjette Aarhundrede i den græske Historie svarer i Nutidens Udvikling til det fjortende og femtende eft. Kr.; det femte til det sextende.

Ed. Meyer omtaler ogsaa, hvorledes Statsforfatninger formedes i Overensstemmelse med den økonomiske Udvikling. I Sparta have de gamle Storborgere hævdet for sig Besiddelsen af Jorden og af de politiske Rettigheder; i de kontinentale Stater hersker enten Aristokrati eller et Bonde-Demokrati, men i Korinth, Ægina, senere ogsaa paa Rhodos ligesom ogsaa i Karthago hersker Købmandsaristokratiet under mere eller mindre demokratiske Former. I Athen udvikler der sig et fuldstændigt Demokrati. Selv om ikke retligt, saa gaar dog faktisk Regimentet over til Bybefolkningen. Deltagelsen i Regeringen muliggjordes for de fattigere Borgere derved, at der efterhaanden tilstodes dem en Godtgørelse for Varetagelsen af offentlige Funktioner, for Deltagelse i Folkeforsamlinger; desforuden understøttes de fattigere Borgere direkte i stedse større Omfang paa forskellige Maader af Staten, Korngaver, Theater-

penge, extraordinære Pengeuddelinger etc. De Besiddende og Landbefolkningen maa holde sig til Defensiven, — om de end, men forgæves, af og til gøre Forsøg paa atter at komme i Besiddelse af den Indflydelse, de mene at have Krav paa.

Ved Omtalen af Athen i det femte og fjerde Aarhundrede berører Ed. Meyer ogsaa den gængse Anskuelse, at i Oldtiden arbejdede den fri Mand ikke, idet Arbejdet udelukkende besørgedes af Slaver og Metøker. Denne Anskuelse, siger han, beror paa den aristokratiske Opfattelse, at den fri Mand, der har Ret til at tage Del i det politiske Liv, maa have en uafhængig Existens, og at kun Landbruget, og i det Højeste Storhandlen, men ikke Kræmmer- og Haandværkserhverv passer for ham. Denne Opfattelse stammer fra den middelalderlige Stat, hvorfra Demokratiet har laant den. Demokratiet er jo i Grunden ikke Andet end en Udvidelse af de herskende Stænders Privilegier til at omfatte det hele Borgerskab, — og hvorledes man for dette søgte at muliggøre Deltagelsen i Regeringen, antydedes ovenfor. Forudsætningen er da: at »Enhver paa samme Maade er i Stand til at hellige sig sine egne saa vel som Statens Anliggender, og at man, selv om der ved andre Opgaver lægges Beslag paa En, er i Stand til fyldestgørende at bedømme de politiske Spørgsmaal«; fremdeles: at »naar der findes almindelig retlig Lighed, vil den Enkelte ikke gennem Klikevæsen, men ved sin Dygtighed naa til Indflydelse; heller ikke den Fattige vil, ved sin Stands Ringhed, hindres i at være Staten nyttig«; endvidere: »den, der ingen politiske Rettigheder har, er ikke

en rolig, indifferent Borger, men er overhovedet ubrugbar for Staten«. (Thukydid). Derfor fjernes alle Skranker; ved sin frivillige Underordnelse under Loven og under den selvvalgte Øvrighed vil det fri Folk bevise sin Berettigelse til Selvstyre ... Men dette Ideal blev ikke realiseret. Kun altfor snart viste Skyggesiderne sig, og i desto højere Grad jo mere komplicerede de politiske Opgaver var. En almindelig Lighed lod sig dekretere, — men ikke en almindelig Indsigt, Underordnelse under Almeninteresserne, Retskaffenhed og Ubestikkelighed. Demokratiet gjorde ingen Forskel paa Dygtige og Udygtige; — af en Skomager eller en Bygmester forlanger man, at han har godtgjort sin Dygtighed, men derimod mener man, at i Statssager skal den Første den Bedste have Lov at tale med, medens dog i Virkeligheden den store Masse vil have nok med at passe sin egen Dont og i politiske Sager ganske vil mangle Begreb. Blandt de Dannede slog Meningerne om Demokratiets Berettigelse lige saa hastigt om, som man har set det i vort Aarhundrede. Da Alkiabiades traadte op i Sparta, lader Thukydid ham ytre, at han ikke kunde sige noget Nyt om Demokratiet, da Alle var enige om, at Demokratiet er noget Vrøvl. Et nyt Statsideal gav man sig da til at søge efter. Politiske Theorier skød som Paddehatte op af Jorden; — hvor ejendommelige de end kunde være, saa var de dog alle enige om med Foragt at vende sig fra det attiske Demokrati og at søge Idealet i Fortiden, i den aristokratiske Forfatning. Denne reaktionære Theori har nu bragt den ovenfor nævnte Anskuelse, at Statsborgeren, i Ordets fulde

Betydning, skal være materielt uafhængig, at legemligt Arbejde nedværdiger, at Pengeforretninger ikke sømme sig etc., i Kurs. Og den gængse Mening ser heri noget for Oldtiden Ejendommeligt, der staar i Modsætning til vor Tids Anskuelse, Noget, der var en Virkning af Slaveriet, af Overvæltningen af det legemlige Arbejde paa de foragtede, ufri Personer. Efter Ed. Meyers Opfattelse er dette en aldeles falsk Fordom. Der bestaar ikke den formodede Modsætning imellem Nutidens og Fortidens Tænkemaade i dette Forhold. Nu som da har Demokratiet fjernet den retlige Forskel, — men den faktiske, sociale Kløft mellem de højere og de lavere Klasser er i Nutiden lige saa stor som i Fortiden; Storkøbmanden ser i de moderne demokratiske Handelsbyer lige saa fuldt som i det gamle Athen med Ringeagt ned paa Smaahøkerne, og Embedsmænd og Videnskabsmænd betragte det i Almindelighed, nu som da, som unaturligt og degraderende, om deres Sønner skulde blive Skomagere eller Skrædere eller Barberer eller overhovedet tage til Takke med et tarveligt Haandværk. Forskellen er kun, at man nutildags hykler mere end tidligere: medens de Gamle udtalte deres Anskuelse aabent og hensynsløst, vove vi ikke at bekende dem, og saaledes opstaar der her den samme Modsætning mellem Theori og Praxis, som vi f. Ex. kende den fra det kønslige Omraade. Den sociale Kløft var da som nu og nu som da den samme, og ogsaa i Oldtiden maatte de fri Borgere arbejde ordenligt med. Slaveholdet var heller ikke nær saa stort som i Almindelighed antaget, hverken

i Industrien eller i Landbruget, hvor Jordens Drift ved Slaver alene aldrig trængte helt igennem ...

I store Træk skildrer Ed. Meyer videre Udviklingens Forløb i Grækenland, Karthago, Rom. Man faar et Billede, der ganske vist stærkt afviger fra det af Bücher fremstillede. Han fører os gennem den romerske Kejsertid til den antike Kulturs Undergang. Den antike Udviklings Kredsløb fuldendes. Polis og Selvstyret gaar til Grunde; i Stedet derfor træder det byzantinske Riges Embedsstat. Under den ny Form holder Stat og Kultur sig et Aar tusinde i Østen. Vesten er bleven løsrevet fra Riget, og nedsynker Aarhundreder igennem i et stedse dybere Barbari, — indtil lidt efter lidt en ny opadgaaende Udvikling atter tager fat.

A. P.-St.

II.

Anzin.

W. F. Willoughby offentliggør — i »Bulletin of the Department of Labor«, Washington, — under Titlen »Industrial Communities« Resultaterne af en omfattende Undersøgelse angaaende Arbejdsforhold og industrielle Forhold i disse særlige Industri-Centrer, hvor en stor Mængde Arbejdere ere samlede paa et Sted, alle afhængige af en enkelt stor Forretning, og under saadanne Forhold at de danne Samfund, der fremtræder som et mere eller mindre selvstændigt Hele. Friedrich Krupps Essen er det bedst kendte Exempel paa saadanne Samfund, men der findes jo adskillige andre Industri-Centrer af